

CETATEA MOLDOVEI

REVISTĂ LUNARĂ DE PROBLEME ACTUALE, LITERATURĂ ȘI CRITICĂ

Director: GH. A. CUZA

Profesor la Universitatea din Iași

CETATEA MOLDOVEI ȘI DIMITRIE CANTEMIR

Prin Cetatea Moldovei, care servește de titlu însemnatei «*Reviste ieșene de probleme actuale, literatură și critică*», înțeleg Iașul și în legătură cu această străveche cetate vreau să vorbesc eu despre Voevodul ei, Dimitrie Cantemir, «Prinț ilustru prin virtuțile sale, prin întinderea cunoștințelor sale, prin nobleța sângelui său și prin vechimea originii sale», cum i se zicea în Franța.

Dimitrie Cantemir a domnit de două ori în Moldova. În tîia oară s'a urcat pe tronul Moldovei îndată după moartea tatălui său, dar n'a domnit decât câteva luni. A doua oară a îmbrăcat hlămida voevodală în anul 1710. În anul următor însă s'a iscat război între ruși și turci și Cantemir, dorind să-și elibereze Moldova sa dragă de sub jugul turcesc, s'a aliat cu Petru cel Mare, țarul Rusiei, și în ziua de Duminica Mare 1711 a ieșit din Iași și a plecat cu oștirea sa de s'a întâlnit cu aliatul său la Prut, în regiunea Stălinești. Dar în bătălia dela Valea Strîmbă creștinii au fost înfrânți și Cantemir a trebuit să plece în Rusia, de unde nu s'a mai întors decât în anul 1735, când i s'a adus rămășițele lui pămîntești.

Astfel Cetatea Moldovei a primit pe Dimitrie Cantemir în chip strălucit de trei ori: Când s'a urcat în tîia oară pe tron; când a ocupat scaunul domnesc a doua oară, și când i s'au adus osemintele în Țară, la 1735. Însă cea mai strălucită primire a fost aceasta din urmă. După întâmpinările ce i s'au făcut la Constanța și în gara Iași, o solemnitate impresionantă s'a desfășurat în catedrala metropolitană, în prezența întregului gu-

vern, a unui mare sobor de mitropoliți, episcopi, arhieriei, preoți și diaconi, de față fiind toate autoritățile civile și militare, cum și multă oștire și mare mulțime de popor.

După terminarea ceremoniei religioase, trupul lui Cantemir a fost așezat într'o criptă în biserica monumentală Trei-Erarhi, spre veșnică odihnă.

Singura cuvântare ce s'a ținut, a fost rostită de subsemnatul, în calitate de Mitropolit al Moldovei, în următorul cuprins :

Binecuvântată adunare,

„Era tot într'o zi de vară, ca asta de azi, când Domnul pământean al Moldovei, Dimitrie Cantemir, cel prea învățat, își părăsea draga lui Patrie, ca să pășească în Rusia vecină și acolo să-și stângă viața în pribegie.

„De atunci s'au încrestat pe răbojul vremii 224 de ani, grei, mereu turburați și învăluți în dureri ; lung șir de ani, în care trupul Moldovei noastre a suferit sfâșieri sângeroase, sus în munți, ca și spre răsăritul soarelui.

„Dar acum, noi, încă tremurând de bucuria reîntregirii Moldovei, iată-ne, Măria Ta, că îți ieșim întru întâmpinare, toți : Voevodul tuturor fraților Români, Vlădici, Sfetnici ai Tronului, căpetenii de oști și mulțime de norod, să te primim cu ochii în lacrimi, în cetatea Domniei Tale, și aici să te așezăm întru odihnă fără turburare, pe veci de veci.

„Os domnesc, Dimitrie Cantemir, din pruncie și-a ascuțit mîntea întru științele filosofești cu ajutorul mamei sale Ana, „femeie între femeile veacului aceluia“ ; și mai apoi și-a dobândit în țară, dela iscusitul călugăr Ieremia, întreaga cultură greco-latină, pe care o putea da pe atunci academia grecească din Constantinopol ; și dacă s'a dus și acolo, a fost tare cu înțales, ca să soarbă și din isvorul cel limpede al descoperirilor școlii din Padova, vestita cetate a luminii. Copil cuminte, sfătos și cu ochi isteți, știa să-l farmece pe tatăl său, sub melancolia de opaiți, până în ore târzii, cu citiri și minunate tălmăciri din Scriptură și din cuvintele Sf. Ioan Gură de Aur.

„Dar într'o zi, boala sfârșind viața tatălui său, Dimitrie e ales domnitor al Moldovei, în amarnice împrejurări, și a rămas pe scaun, abia cât întârzie o frunză pe creanga ei.

„Clevetiri, socoteli și felurite frământări îl smulg la Constantinopol. Un agă musulman îi poartă de grijă și doar cât se mai desface de sub ochii lui, Dimitrie leagă temeinice prietenii printre ambasadorii creștini, care-i puteau fi de folos odată. Reîntors acasă, tânăra beizadea se căsătorește cu Casandra Cantacuzineasca, mireasă adusă din grele suferinți de pribegie din Ardeal, fiica evlaviosului ctitor al celei dintâi Biblii întregi din Țara Românească. A fost și aici un semn al nobleței sale sufletești: în loc să se alăture casei Brâncovenilor, unde era dorit și de acolo să-și fi inlesnit revenirea mai curând la scaunul voevodal al Moldovei, el împarte cu pribega lui mireasă atâtea lipsuri și nostalgii neobișnuite. Tânărul prinț întâmpină la sosirea în Iași, ca și la plecare, pe pretențiosul magnat polonez Rafael Leszezyński trimis sol către Poartă, cu care Cantemir s'a întreținut îndelung, desvăluindu-i în latinește adâncimea de științi și nobila sa educație, ca și cum ar fi fost crescut în Polonia.

„Dar împrejurările îl constrâng din nou pe Cantemir să pribegească la Constantinopol. Aici se dedică la stăruitoare cercetări istorice, adună numeroase manuscrise, cărți rare și de reală valoare și diferite copii de pe portretele originale ale sultanilor; studiază viața și datinele Turcilor, cu atâtea perspicacitate, încât curând el ajunge cel mai renumit orientalist și la informațiile și bogatele lui aprecieri vor apela deacuma mai toți ambasadorii și intelectualii străini și chiar și mahomedanii. El cunoaște perfect și muzica orientală, alcătuiind un tratat muzical valoros; multe din cântecele lui s'au tot auzit vreme de decenii la Constantinopol. Știa să zică el însuși din tambură mai bine de cât orice țarigrădean, și Nicolae Costin adaugă despre el, că „fiind el om isteț, știind și carte turcească bine, se vestise acum în tot Țarigradul numele lui de-l chemau agalele la ospețele lor cele turcești, pentru prieteșugul cel avea cu dânșii. Alții zic că știind bine din tambură, îl chemau agalele la ospețe pentru zicături“. Dar tot odată acolo el se sbate fără odihnă să-și apere pe fratele Antioh, cât și pe sine însuși de vrăjmășia clevetirilor ce-l tot urmăreau, în numele voevodului Brâncoveanu.

„Remarcabil este faptul că prințul Dimitrie, deși sorbea din cultura mult colorată a vremii, deși se desfăceau sub agera lui privire orizonturi largi cosmopolite și toată cetatea îl slăvea, totuși el nu și-a schimbat firea sa, a fost neclintit în adâncita lui

înțelegere că nu aparține nici Turcilor, nici culturii grecești, că el nu înseamnă o rezonanță a Padovii și totodată nu s'a pierdut în curcubeul religios de acolo.

„Dimitrie Cantemir a fost și a rămas un Moldovean tipic și un ortodox ca și cei de pe meleagurile lui. El plecase din Moldova istoriografilor naționali: Miron Costin și Tudose Dubău, el nu s'a depărtat cu nimic de tradiția indigenă a lui Niculcea.

„Anul 1710 îi așează pentru a doua oară hlamida voevodală pe umeri. Dar totuși nu pentru a conlucra cu Poarta Otomană, ci ca să se alătoreze la politica măreață a cronicarilor și a Mitropolitului Dosoftei, să intre și el în tabăra creștinătății, lângă Petru cel Mare, care-l aștepta cu râvnă. Era o orientare nouă și de bună seamă cea nobilă pentru Moldova, această orientare politică, însă, de sacrificii. S'a dat lupta dela Valea Strâmbă, unde creștinii is răpuși. Și un preț a victoriei musulmanilor, era capul voevodului Cantemir. Țarul rusesc însă i-a priceput sufletul și astfel a declarat curtenilor săi: „Aș putea să dau Turcilor toată țara până la Kursk, fiindcă-mi rămâne speranța de a o reocupa; dar în nici un chip nu pot să frâng credința și să trădez un principe, care pentru mine și-a lăsat principatul; căci este cu neputință a repara onoarea ce odată s'a pierdut“. Iar alt cronicar ne mai adaugă și acestea: „Moscalii au răspuns, că nu ar ști ce s'a mai întâmplat cu Cantemir: ori a pierit, ori a fugit. Și Țarul l-a ghemuit în butca sa, de nu știa nici un Moldovan și a stat acolo până ce a trecut primejdia“.

„Așa, numai după puține luni, s'a dus și această a doua domnie a sa.

„Când împrejurări politice l-au constrâns astfel să se refugieze în Rusia, nu a plecat cu gândul de a mai reveni ca domn. Il vedem însă în toate împrejurările îngrijorat pentru soarta țării sale și nu odată a încercat să urnească marea împărăție dela Nord pentru izbăvirea neamului său de sub păgâni. Vremurile au fost contrarii acestor năzuințe. Cantemir și-a dat seama cel dintâi, că chestia Moldovei, chestia țărilor române, era o chestie de interes general european, că deci lumea europeană trebuie informată despre drepturile noastre istorice, drepturile unui popor de bun neam, pe care o soartă vitregă îl nedreptățise. S'a apucat deci să scrie cărți pentru a deștepta interesul marilor puteri. Era cunoscut și în Rusia ca om foarte învățat, și nu

numai în Rusia, ci și în alte țări mari. Dimitrie Cantemir a organizat Academia Rusă din Petersburg și a fost ales membru al Academiei din Berlin. Ba împăratul german l-a numit principe al imperiului roman. Academia din Berlin l-a invitat să scrie o carte despre Moldova. Dimitrie Cantemir a scris după această invitație, lucrarea intitulată „Descrierea Moldovei“, în latinește. Lucrarea aceasta cu un deosebit răsunet, a fost tradusă în nemțește și într'o vreme când lumea citea mai puțin decât azi, prima ediție s'a epuizat foarte repede și a trebuit să se scoată altă ediție.

„Nici o altă carte n'a stârnit atâta interes general european pentru Moldova, ca această lucrare a lui Dimitrie Cantemir. Ea a fost un catehism pentru noua politică europeană, care începea în jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea și s'a terminat cu războiul independenței din anul 1877-1878.

„În aceeaș direcție a făcut propagandă Cantemir și cu scrierile sale orientaliste, cu acea istorie a imperiului otoman, care e prima carte a unui român, carte ajunsă prin traducere engleză, franceză și germană, în vitrina tuturor marilor librării europene. Istoria imperiului otoman a lui Dimitrie Cantemir e importantă și prin faptul, că a pus în circulație generală europeană părți din istoria Românilor, firește, părți ce stăteau în legătură cu istoria turcească.

„Prin descrierea Moldovei, și prin istoria imperiului otoman, Dimitrie Cantemir a ajuns să fie cunoscut ca om învățat, cu renume european, primul român cu asemenea renume. Chipul lui a fost așezat în biblioteca Sainte Geneviève alături de cei mai mari învățați ai lumii. În Franța i se zicea : „Print ilustru prin virtuțile sale, prin întinderea cunoștințelor sale, prin nobleța sângelui său și prin vechimea originii sale“.

„Dimitrie Cantemir a fost invitat să scrie în latinește și istoria românilor. Boala care l'a răpus la 21 August 1723, nu i-a dat răgazul trebuitor pentru aceasta. A putut scrie și lăsa posterității numai o parte a acestei opere întinse, ne-a lăsat cartea zisă *Hronicul*. În această carte, Cantemir, cel dintâi încercă să scrie, cu multa sa învățătură, prima istorie a originii noastre, povestind întâmplările istorice până la veacul al XIII-lea. Granițele ridicate vremelnice între fiții aceluiasi neam sunt înlăturate în această carte, care avea să fie o Evanghelie pentru

urmași, Evanghelie, ale cărei slove să fie trează conștiința românească pentru ceasul cel mare al desrobirii tuturor Românilor, ceas care trebuia să sune. Hronicul deslușește adânc rosturile politice ale neamului românesc. Cantemir arată că neamul nostru este un neam mare de origină nobilă; că a înfruntat atâtea vecri de urgie; că deci are energia necesară pentru a-și croi soarta bună ce merită.

„Această carte ajunge în Ardeal tocmai într'o vreme când lumea românească deacolo trecea prin împrejurări din cele mai grele. Crezul lui Cantemir i-a înviat. Dela Hronicul lui Cantemir a pornit redeșteptarea ardelenescă dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, redeșteptare, care se prezintă ca zori de nădejde ale vremurilor și luptelor ce s'au terminat în zilele noastre. În felul acesta gândul lui Cantemir a călăuzit spiritele românești pe drumul spre idealul ce avem fericirea să-l vedem astăzi.

„În vreme de grea cumpănă politică a fost deci domnia lui Cantemir și el a avut curajul să arate drumul ce trebuia urmat pentru izbăvire. În vreme de grea cumpănă a nimerit Hronicul lui Cantemir în Ardeal și a arătat că izbăvirea trebuie să vie, că norodul românesc e de așa bun neam, de neam împărătesc, că a putut înfrunta furtuni mari, ce n'au fost în stare să-l desrădăcineze din locurile și rosturile sale, că prin urmare trebuie să vină odată victoria. Această încredere în noi a sădit-o opera lui Cantemir în lungul atâtor veacuri. Deaceea mare este bucuria fiecărui român, că astăzi, pe lângă spiritul lui, sunt la noi și rămășițele lui pământești.

Mărite Voevod,

„În ziua de Duminica Mare, adecă ieri, ai ieșit Tu dela curtea ta domnească din Iași la Cetățuia și de acolo ai pornit la luptă pentru neam și lege, și iată azi, a doua zi de Duminica Mare, te întorci în Iașul tău iubit. Dar dela acea Duminică Mare până la aceasta a doua zi de Duminica Mare de acum s'au scurs 224 de ani, în care ți-a fost dat să înduri mucenicia pribegiei.

„Azi, conduși de nobilul tău spirit, am realizat, am împlinit ceea ce aveai dreptul să crezi că trebuie să se facă, când ai scris Hronicul. Toți binecuvântăm aceste clipe, când te-ai putut întoarce în Moldova ta, care azi e liberă, frumoasă, așa cum ai dorit-o Tu și când sunt liberi toți frații Români, cărora Tu, ca

să creadă într'un viitor mai bun, le-ai arătat căile glorioase ale trecutului.

„Fii binevenit Voevod iubit, și cum spiritul tău este străjer al gândului nostru și călauza conștiinței românești, așa și trupul tău odihnească vecinic între noi.

„Vecinică să-ți fie pomenirea!“

Așa vorbiam eu acum șase ani ca Mitropolit al Moldovei despre realizarea idealurilor Voevodului preainvățat Dimitrie Cantemir, privitoare la întregirea Neamului și Patriei noastre.

Dar, vai! Iată-ne astăzi iarăși cu neamul sfâșiat și Patria ciuntită și la răsărit, și la apus, și la miazănoapte, și la miazăzi.

Avem însă credința nestrămutată și tare nădejde că idealurile luminatului Voevod Dimitrie Cantemir vor fi iarăși înfăptuite și iarăși vom fi toți între hotarele etnice românești și poporul iarăși una sub un singur sceptru.

† NICODIM
PATRIARHUL ROMÂNIEI
